

Osmanlı Barışı

İlber Ortaylı

<http://www.os-ar.com/modules.php?name=Encyclopedia&op=content&tid=501590>

Osmanlı barışı (Pax Ottomana) tarihteki Roma barışı (Pax Romana) nın son modelini; Osmanlı tarihçilerinin hassaten Batılı meslekdaşlarına Osmanlı düzenine tabî milletlerin bu idare altındaki uyumunu izah etmek için kullandıkları bir deyimdir. Muhtelif milletler (dinî gruplar) arasındaki uyum için bir tek şart vardır; hâkim grubun (yani Türk'ün) kendi etnik kimlik ve kültürünü fazla vurgulamadan kabul ettirmeye çalışması (ordudaki Türklük dışında diğer idarî dallarda Türk olma şartı vurgulanmıştır) kalemiyye ve ilmiyye sınıfı Türklerden oluşmuşsa da, Rönesans sonrası çağdaş imparatorluklar gibi bu etnik özellik, vurgulu bir şekilde, bu zümreye girmek isteyenlere zorla kabul ettirilmiştir.

Millet sistemi bir kompartıman sistemidir ve insanlar kendi dinî kompartımanının üyesi olarak en alttan Üst çizgiye yükselme imkânına sahiptir ve bunun için mücadele ederler. Milletlerin idari teşkilatı onların merkezle antlaşma ve müzakere ve istimalet sisteminde olduğu gibi bir tür akidle dinî hürriyet, kültürel muhtariyet ve idarî işbirliği (idarî muhtariyet değil) statüsünü vermeleridir. Millet başı ruhanî liderdir ve Tanzimat devri de dahil bu böyledir. Ancak Tanzimat döneminde, laik grupların teşkilâtlanarak ruhbanın otoritesine iştiraki ve onu bazen safdışı bırakması sağlanmıştır. Pax Ottomana'nın en önemli vasfı Müslümanların yanında Hellen Hıristiyan unsura bir öncelik, hâttâ diğerlerine göre üstünlük sağlamasıdır. Tanzimat'da Hellenlerin ve Ortodoks kilisenin bu öncelikleri kalkmıştır. Bu uygulama ile olmuştur, Yunan ayaklanmasının, Bulgar ek-sarhlığının doğuşu gibi nedenlere dayanır. Fermanlarda (Tanzimat ve Islahat) Rum-Ortodoks patrikinin nüfusunu hedefleyen ifadeler yoktur; ama genel eşitlik statüsü ile bu böyle sonuçlanmıştır. Millet sistemi (Osmanlı barışı) böylesine barış ve eşitlik sloganları atılırken, II. Meşrutiyet yıllarında artık çürümüştü; klâsik bir imparatorluğun sorunlarını eksik sosyoloji bilgileri ile anlamaya çalışanlar yanlış teşhis ve politikalara yöneldiler. Nihayet Balkan savaşlarıyla Rumeli'deki vatanın kaybı bu sistemin sonu olmuştur. Ondan önce de "kiliseler kanunu" nun kabulü, gayrimüslim milletlerin

(Yahudiler hariç) hattâ Arabi an n klübler halinde teşkilatlanması gibi fiiller de bu sistemin sonunu getiren gelişmelerdir.

İstanbul'un fethi ve II. Mehmed (Falih)in idaresi ile Osmanlı barışının temelleri atılmıştır. 1453 yılında Konstantinopolis (Konstantiniye) Türkler tarafından alınmıştır. Genellikle Avrupa'da birtakım popüler tarihçiler artık şehrin adı İstanbul oldu derler. İstanbul (Stinpoli) şehrin sayısız adlarından biridir. Ama devletin başkenti, fetihden sonra da büyük kurucusunun adını taşımaya devam etti ve Konstantiniye ismi, basılan paralarda (duribe fi Konstantiniye) fermanlarda (bemakam-ı Konstantiniye-i mahmiyye-i el mah-rusa- korunmuş himaye edilmiş dünya başkenti Konstantiniye) olarak geçmeye devam etti. İmparatorluğun son gününe kadar basılı kitaplarda bile (Konstantiniye ... matbaası) gibi künyeye rastlanır. Şehre Slavlar-Zarigrad, mümin Müslümanlar (Darü'l-halifetu'l-aliye / halife evi) demişlerdir. Resmî ismi budur. "Roma" vasfı etnik yapıyla ilgili değildir ve türklüğün yadsınmasını gerektiren bir kozmopolitizmle de ilgili değildir. Nitekim Hıristiyan Roma'da da Latinlik değil, Helenlik hâkim vasıftı. Türkler bu imparatorluğun esas unsurudur. Ordunun dili Türkçe'dir. Kaçılaryada Türkçe kullanılır. Ama imparatorluğun ilk asırlarında Rumca ve eski Slovince de bir kaçılaryaya diliydi.

19. asırda bile Balkan Slavları Rumca, Bulgarca ve Sırbca dilekçe verirlerdi ve tabii Arabca ve şiirsel Fars dili de hiç-bİR zaman ihmal edilmemiştir. Türkçe'yi Arab harfleri kadar, Yunan harfleriyle, Ermeni harfleri ve Raşi dediğimiz İbranî harfleriyle yazan gruplar vardı. Gene bazı cemaatlerin Yunanca'yı ve Sırbca'yı Arab harfleriyle yazdığını biliyoruz. Devletin adı hanedanın adını (Osmanlı) taşırdı. 19. yüzyılda ise Osmanlılık sadece devlet adı değil aynı zamanda bir emperyal kimlikti. Londra elçisi Hellen asıllı Fenerli bey Kostaki Muz-surus Paşa bir Osmanlıydı. Maliye nazırı, Ermeni (Amira) sınıfından Artin Dadyan Paşa Osmanlıydı. Selanik mensubu Musevi Emanuel Karasso Efendi de Osmanlı idi. Arnavut, Arab, Kürt ve Türk asıllı Müslümanlar da öyleydi. Sultan II. Abdülhamid'e 1909 yılında (Nisan başı) tahtından İndirildiğini tebliğ eden heyette bu unsurların hemen hepsi temsil ediliyordu. Bu kozmopolit heyetin hal'i tebliğ ettiği hükümdar aynı zamanda Müslümanların halifesiydi; ama heyetin yapısıyla ilgili keyfiyet işlemi değıştirmede.

Bu imparatorluğun kozmopolit yapısı bir Roma mirası mıydı? Evet, ama daha çok hayır... Roma mirası bu saydığımız örneklerle sınırlı değildir şüphesiz. Malûmdur: "Bizans" İmparatorluğu ve "Bizanslık" Avrupa hümanistlerinin verdiği bir addır (Hieronymus Wolff 16. asır başı), Bizans halkı kendilerine hiçbir zaman böyle demez. Romanioi der; devletin ve ülkenin adı da Romania'dır. Türkler de bu ülkeye Rum ülkesi, mensublarma da Rumî derler ve hattâ bu ülkeyi fethettikten sonra da böyle dediler (İklim~i Rum-Rum Ülkesi) Sultan-ı

Rum- Rum Sultanlığı) veya Rum Selçukluları... Bu ülkenin bir düşünürü veya mensubundan Rumî diye sözedeler. Ünlü mistik Mevlana Celaleddin Rumî gibi... Aslında feth edilen ülkenin Hıristiyanları da yeni Müslüman hükümdara, Vasilikos Romanioi, Va-silikos Turkos demişlerdi. Türkler Romalı, Rum tabirini o günden bugüne Helenler için de kullanmaya devam etmişlerdir. Bugün dahi Pelepon-nes halkına Yunanlı- İon, Küçük Asya halkına Rum derler. Nitekim Rum-Ortodoks kilisesi denirdi. Osmanlı resmi belgelerindeki bu tabir kilisenin kullandığı Okumenik tabirinden daha fazla yaygın ve iddialıdır. Çünkü "Ökumene" tabiri insan yaşayan dünya parçasını ifade eder. Roma ise zaten kainata hâkimdir. Çünkü Fener'deki Patrikler ve Osmanlı yönetimi Roma kilisesi unvanını, Roma'daki kiliseye rakib olarak taşımaktadır. Bugün Türkiye Cumhuriyeti dahi İstanbul'daki kiliseyi resmî olarak bu adla adlandırır (Rum-Ortodoks Patrikhanesi).

1453 Mayıs'ında Polis düştü. Yeni Caesar Rumlar tarafından "vasilikos" diye anıldı. Kay-ser-i Rum unvanını aldı. Osmanlı hükümdarı aynı zamanda da Müslümanların halifesidir. Bu ruhanî bir unvan değildir. Ama 18. yüzyıl dünyası bunu anlamadı ve hilafete ruhaniye! izafe edildi. Günün şartlarında Osmanlı da bu yanlışla sarılmıştır. Emirü'l-Müminin (dux fidelis) den başka birşey değildi. İstanbul'un fethinden öncede Türk Sultanları bu unvanı kullandılar. Genellikle Müslümanların Mısır'daki halifesine hükümdarlık unvanı tasdik ettirilirdi. I. Bayezid (Yıldırım) 14. asır sonunda Mısır halifesine "Sul-tanu'r-Rum" Roma ülkesi sultanı unvanını tasdik ettirmişti. Böylece 12-13. asırlardaki Türk Selçuk hanedanı sultanları gibi o da Rum ülkesi sultanı unvanını taşıyordu. İstanbul'un fatihi II. Mehmed kendisini Bizans'ın tüm eski topraklarının efendisi ve Bizans tahtının (Rum) tahtının sa-hîbi olarak görüyordu.

1454 Ocak ayı başlarında (yani (Ortodoks kilisesinin takvimine göre Noel gününde) cihan padişahı II. Mehmed Han Ortodoks din adamı ve Doğu Roma imparatorluğunun son patriklerinden (azledilen) Ghennadios Schalarios'u sarayına davet etmişti ve onu imparatorluğunun Rum (Roma) Ortodoks patriki olarak tayin ediyordu. Aşağıda da değineceğimiz üzere Alman müsteşrik Babinger'in de tasvir ettiği veçhiyle; yeni pauike gösterilen ihtimam ve iltifat Rum (Bizans) kayzerlerinin dönemiyle ifade edilemeyecek kadar abartılıydı. Hükümdar onunla yemek yedi; saray halkı kendisine refakat etli ve hediye edilen atlarla makama döndü (Bu yer ilk anda bugünkü Fatih camii civarında (Aziz Havariyun Kilisesi) olmalıydı, sonra Zeyrek'de Kutsayıcı İsa nihayet 16. asrın sonunda bugünkü Fener'deki Aya Yorgi). Fatih Ghennadios'u sadece Hellenlerin değil; imparatorluktaki bütün Ortodoks Hıristiyanların ruhanî lideri ve milletbaşı (ethnarh) olarak tayin etmiştir. Böylece Balkanların istiklâli ve bağımsız kiliselerin ihyası nedeniyle birkaç yüzyıldır kabuğuna çekilen ve ökü-menizmi sözde kalan kilise, yenilen Roma'nın satvetli günlerine hâttâ

fazlasıyla dönüyordu. Bulgarlar (1395(den beri Osmanlı hakimiyetinde idiler) Makedonlar, Sırbalar, Kuzey Yunanistan Konstantiniye patrik'inin ruhanî, idarî, malî, kül-lürel, hukukî otoritesi altına girdi. Patrik millet-başı olarak Roma'ya (Batı) rakibdi; Bizansın toprak kaybıyla onulmaz bir yara alan Rum-Ortodoks kilisesi 1442 Floransa konsolünde öldürücü bir darbe yemişti. Katolik-Ortodoks çatışmasının erittiği kilise bu tayinle anıldı ve topraklarını Balkanları kapsıyan Osmanlı gücü ve politikasıyla yeniden alevleniyordu. Artık iki kilisenin, yani katolik ve Ortodoksların birleşmesi mümkün olmayacaktır ve ihtiyaç da yoktu.

Fatih Sultan Mehmed han daha başka bir işlemde bulundu. 451 Chalcedon (Kadıköy) konsülünden beri Roma kilisesinden ayrılan Ermeni kilisesine (öbürleri Süryani ve Mısır Kıbtî kiliseleri idi) bir şahsiyet ve kontrol alanı vermek istiyordu.

146J (? kabul edilen tarih) de Bursa Ermeni metropoliti Hovagem'i İstanbul'a celbederek Ermeni milletin patriki ve millet başı olarak nas-betti. Bu yeni bir kurum, yeni bir uygulamaydı. O vakte dek Ermeni halkının ruhanî lideri Eçmî-yazin (Erivan) deki katoğikos olub, diğerleri Sis ve Ahdamar (Van) katoğikoslarıdır. Ermenilerin Kudüs'de de bir patriki vardı. Fatih Sultan Mehmed Han İstanbul'a tayin edilen bir ruhanî lideri her şeyden önce Ermeni milletin ruhanî ama daha çok idarî, malî lideri ve eğitim ve sansür otoritesi olduğunu belirtiyor; bu anlamda milletin ruhanî liderleri katoğikoslar dahi İstanbul pat-riki'nin idarî otoritesine tabî olacaktırdı; bir müdet sonra Süryanî Kadîm grubu dahi Ermenilere bağlandıysa da çok geçmeden ayrıldılar ve 19. asırda müstakil konumlan resmen tanındı.

Musevî cemaatinin bağımsızlığı tanınıyordu. Hâtta ayrı bir mezhep olan Karay'ların (Karaim) millelbaşı tayin edildiği biliniyor. (Örneğin BOA, Gayrimüslim cemaat defterî, Yahudi ve Karaî defterleri, cild 18, s. 38-42'deki hükümler). Bugünkü bilgimizle Karaim cemaatinin hukuken ne derecede müstakil olduğunu ve bunun sınırlarını tesbit edemiyoruz. Muhtemelen em-peryal protokolde yer almayan Karaim millet-başısı'na cemaatinin işlerinde müracaat edilir ve talepleri dikkate alınır; özellikle vergi tarh ve cibayeti konularında da yardımları istenirdi. Bunun gibi Samaryalıların da böyle bir işleme tabî olduğu ve Öyle tanıdıkları Mühimme kayıtlarında anlaşılıyor. Samaryalı (Samaritan) katible-rin meselâ Şam'da Beylerbeyi divanında ve defterdar nezdinde istihdam edildikleri fakat kendilerinden şikayet edildiği bu kayıtlardan anlaşılmaktadır. 15. asır ve 16. asırda Türkiye imparatorluğu yoğun Sfarad (İspanyalı) Yahudi göçüne şahid olmuştur. Şehirde (İstanbul'da) 50 cemaat (kahal)birden ortaya çıkmıştır. Bir ülkenin mesela İspanya'nın Hıristiyanların zabtından sonra Müslüman ve Yahudilerin birlikte göçünü kabul etmek imparatorluğun şamndandır. Balkanların kaybı sırasında da aynı olay yaşanacaktır. 15. asır sonundan itibaren Silânik dünyanın en büyük Yahudi şehri haline gelmişti (bugün bu unvan New York'a aiddir). Bu

önemli ve özgün politikaydı. Hıristiyan dünyaya karşı cihad yürüten Osmanlı devleti Yahudi nüfusu kabul ve himaye etmek ve Avrupa Yahudilerinin arasında da himayeci bir İmaj kazanmak politikasını gütmüştür.

İstanbul'un Yeni veçhesi: Ayasofya artık cami olmuştu. Bu cami üzerindeki Türk menkıbeler neredeyse Hellen Hıristiyanlarınkine yakından ve Ayvansarayi örneğinde olduğu gibi yazılır ve okunurdu (Meslekdaşımız Stefanos Yerasimos'un bu konudaki çalışmasına işaret edelim) Bir müddet sonra çıkan emirname ile Rum Ortodoks İnaniştaki bütün teba yani Bulgar, Sırb, bazı Arnavutlar, Makedonlar ve Ortodoks inaniştaki Arabi ar ona bağlandı. Patrik onların hepsinin dinî, idarî, maliye işlerindeki en büyük başıdır, bütün okul ve yayın onun denetimindeydi. Roma hukuku cemaatin hukukî alandaki mevzuatıdır ve tarihte Roma hukukunun bu dönemine bilindiği gibi turkokratia denir. İslam hukuku nasilki Müslamanları bağlıyor bazı özgün sahalara müşterek olarak girmek mümkün değildir ve dindarlık sadece bir hayat tarzı değil fikir ve hayata bakıştı... (Weltanschauung).

Mamafih devlet ve toplum hayatında, arazi rejiminde ve ceza kanununda hem Eski Türk pagan gelenekler, hem de Roma hukukundan gelen din dışı düzenlemeler vardır. Fatih Sultan Mehmed Han'ın ceza kanunnamesi hükümleri Justinianusun hukuk kanunlarına yakındır. Bütün Ortadoğu imparatorlukları gibi Bizans maliyesinde de diğerleriyle benzerlikler vardır. Osmanlı eyalet idaresinde, şehir yönetiminde Roma (Bizans) ile benzerlikler vardır. Bazı yazarlar Fatih'in bu hareketlerinde Roma Katolik kilisesinin nüfuzunu kırma iddiasını da ileri sürerler. Mamafih Papa II. Pius kendisine bir mektub yazdı ve Hıristiyanlığa davet etti. "Bunu yaparsan biraz suya ihtiyacın var" "aquae pauxillum", en büyük hükümdar ve "arbiter mundi" olacaksın diyordu. Ortadoğu'da imparatorluklar birbirini izleyen ve benimseyen, taklid eden şirketler gibidir. İmparatorluğun vasfı; İyi uyarlayıcı olmasıdır.

O devrin Türk vekaînüvisî İbn-i Kemal Padişah II. Mehmed'in Roma tahtını benimsediğini ve bu nedene eski imparatorların kanını taşıyan bütün Bizans soyluların idam ettirdiğini yazıyor. Unutmayalım Osmanlı hanedanı Kantakuzinos-larla akrabaydı. Sultan Orhan İonnis Kantakuzi-nos'un kızı Theodora ile evlenmiştir. Sultan Murad'ın annesi de başka bir hıristiyan prenses Holofero (Nilüfer) idi.

Saray yaşamı ve devlet kültürü bir Roma Ca-esarınmkini de andırıyor. Nihayet İran ile de benzerlikler vardı. Padişah bazen halife unvanını kullanmıştır (İnalçık, "II. Mehmed", İslam Ansiklopedisi, s. 514). Ama hepsinden önemlisi Fatih'in Roma Kayseri (Kayser-i rum) unvanını kullanmasıdır. Bu sonuncu unvan sonraki asırlarda tabii terkedildi. Bütün dinlerin mensublarının hükümdarı olarak Fatih; Patrik Gennadios'a Hıristiyan dini üzerine bir kitab yazmasını emretti (İtikadname, bu alanda kalıcı bir müracaat kitabı oldu).

Fatih Müslüman ulema ile de sık sık toplanıp görüşürdü ve şehre bir de başhaham tayin etti ve Musevilerle de yakın ilişkide idi. Devrin hümanistleri ile yakın ilişkide idi; Gentile Bellini sarayında çalışıyordu. Venedik elçisi onun Latince ve Yunanca da bildiğini yazıyor. Sarayda Roma tarihi üzerinde çalışıyor ve münakaşalar yapılıyordu. Giacomo de Languschi şöyle diyor; Dünyada tek bir devlet ve tek inanç olmalıdır diyor. "Bu aceba müslürnanlık mı idi. Katı Müslümanlar Mehmed H'yi hiç sevmadiler. O kozmopolit bir mezheb olan Hurufiliğe meyylediyordu ve HurutTlerin içinde bir mezhep ve dinden kimseler vardı. Bu meyilde kozmopolitizm kadar; hurufiliğin pirî Fazlullahı Timur'un torunu Şahruh'un ortadan kaldırılması rol oynamış olamaz mı? Çağdaşı Trapezuntus bir şiirinde onu "Romalıların imparatoru diye selamlıyordu.

Bu roma imparatoru unvanı ve kültürü I. Selim (1512-1520) zamanında terk edildi. Arabistan ve Mısır'ın fethi, ve Sultan Selim'in Mekke ve Medinenin hadimi unvanım alması, Türk imparatorluğunda İslami ideolojinin dozunu arttırdı. Artık Roma fikri bırakılmıştır. Vakia devletin avrupa toprakları Rumili adım taşıyordu, Ortodoks-Grek kilisesi ise halen hıristiyanlar üzerindeki nüfuzunu koruyordu ve patrikin protokoldeki yeri henüz seçkindi. Ama Osmanlı imparatorluğu 15. asır sonunda bir Balkan imparatorluğu ve ahalisinin çoğu Hıristiyanken, artık klâsik İslam toprakları bu devlete geçmişti, ve Müslümanlar çoğunlukta idi. Bununla beraber Doğu Romanın kurumları, kilise ve bütün halk arasında Roma kültürü ve eski inanışlar yaşıyordu. W. Hasluck'un eserinde bu kültürel sentez ve renklilik sayısız örnekleriyle görülür.

Sahte III Roma

Bizans yıkıldıktan sonra ve özellikle 16. asırda Moskova Rusyası B izansın halefi olduğunu ilan etti. Rurık hanedanı Bizansla akrabaydı. Din ve kanun (zakon) oradan gelmişti. İvan Grozni Moskovayı 3. Roma olarak ilan ideyordu. Daha önce IV İvan sözde Roma geleneğini izleyerek unvanını almıştı. Bazı menkıbeleri, kilise halk arasında yayarak Tanrının şimdi Moskovayı seçtiğini yayıyordu. Aceba Moskova III. Roma olabilir miydi? Fakat Osmanlı imparatorluğunun ortodoks tebası üzerindeki diplomatik himaye hakkını Rusya ancak 1774 Küçük Kaynarca antlaşmasıyla elde etmiştir. Buna karşılık Türk Sultam da Rusyanın Müslümanları üzerinde Halife olarak diplomatik bir koruyuculuk elde etti.

Roma imparatorluğu nedir? Birinci Roma çok tanrılıydı. İkincisi Hıristiyandı. Üçüncüsü Müslüman olamaz mıydı? İmparatorluk sadece dinle değil; hukukla ve müesseselerle, halkın yaşayışı ve kültürle tarif ve tesbit edilir. 15. yüzyıla kadar imparatorluk rolü oynanmıyor yaşıyordu. Rönesans Avrupasında imparatorluk bir unvan ve tiyatro sahnesi haline geldi. 18. yüzyılın dünyasında Roma İmparatorluğu artık tarihî bir hatıradır. Çünkü kozmopolit

dünya bitmiştir ve imparatorluklar millileşmektedir. Milliyetçiliğin doğması imparatorlukların yıkımı demektir. Bu meyanda mukaddes Roma-Germen İmparatorluğu (Heilig Romisches Reich der Deutschen Nation) sadece dekoratif bir unvandır. Rusya'nın Romalığı da sözdedir.

19. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğunda bazı Fenerli Hellen beyler ve Türkler bir tür Osmanlılık Romalılık ideolojisinin peşindedir. Bunlardan Büyükelçi Kostak! Muzsurus Paşa'ya Atina'da milliyetçi Yunanlılar suikast yaparlar ve suikast nedeniyle sakat kalır.

Malıye Nazın Cavid Bey 1910'da Osmanlı sultanının bütün din ve milletten Osmanlıların hükümdarı olarak İslam halifesi unvanından vazgeçmesini ister. Birçok Fenerli Bizans-Osmanlı sentezi peşindedir ve sultanın yani Vasilios'un kişiliği etrafında bu birliğin devamını ister. Bunlardan Jacques Pitzipios Bey 1858 de Sultan Ab-dülmecid'in Hıristiyan olarak Roma İmparatorluğunu devam ettirmesini ister.* Ama ne var ki kendisi de Roma katolik kilisesinin propaganda misyonundandır. Roma 19. asırda artık kayıp bir mevhumdur. Roma Ortodoks kilisesi de Yunan ayaklanması ve bağımsız Yunan kilisesi ve Bulgar eksarhlığının kurulmasıyla en büyük darbeleri yemiştir. Bir yandan da Suriye ve Filistin'deki Ortodoks-Rum kilisesinin Arab mensub-İlan Grek Katolik kilisesine ve Protestanlığına geçmektedir. Çünkü buralarda Ortodoks kilisesinin örtülü Hellen milliyetçiliği ve ruhunun önderlik yapamayacak vasıfsızlıkta olması Katolik ve Protestan inanca geçişi hızlandırmaktaydı. Üçüncü Roma nedir? Nasıl Başlar? Tarihcilik

* Fenerli beyler oturdukları sur dibi çevre semte nazaran bu adla anılır. Fener aristorrasisi Yunanca konuşur, ama bu onların Hellen menşeli oldukları ve hel-lenliği hepsinin pek benimsediği anlamına gelmez. İçlerinde Romen asıllılar (Baltazzi gibi sonra Avrupa'da Vetzera oldular) Bogoridi gibi Bulgar asıllılar, Hıristiyan Arnavut asıllılar, Petrasili gibi Haçlılardan kalma Latin asıllılar) hâttâ Morosini (Mavroye-ni) gibi İtalyan asıllılar vardı. İmparatorluk hanedanı Kantakuzinoslar Arnavut asıllıydı, bunların bir kısmı Altınordu devrinde İslamlaşmış ve Kırım'da yerleşmişti. Fenerlilik Osmanlılıkla bağdaşan bir kozmopolitizmdi ve Ortodoks kilisesinin emperyal politikasına uyardı. Her aileyi İpsilantiler gibi düşünmemek gerekir.

açısından nasıl yorumlanır? Bu konuyu artık tartışmaya başlamak lazımdır. Zira Roma "nationa-lisme"le beraber yaşayamaz, naüonalisme'in doğduğu yerde Roma ölür. Yeniçağın Avrupası'nda milliyetçilik doğdu; milliyetçiliğin ve millî devletin tek karşıtı bir kozmopolit imparatorluk, eth~ nicitelere önem vermeyen; dinde de birinin (İslam'ın) üstünlüğünü tanıyıp öbürküllere de hayat ve temsil hakkı veren Osmanlı İmparatorluğu olabilirdi. Ne devlet, ne halk etnik isim dahi kullanmıyordu. Türk, Kürd, Arnavut kendine Müslüman ve Osmanlı der.

Devlet Osmanlıdır; özellikle imparatorluğun "base intrigue" (temel unsuru) olan Türkler kendi etnik adını bile her zaman kullanmazdı. Aynı şekilde Hellenisme-Hellene yaşayan, ama bugünkü kadar kullanılmayan deyimlerdi. Kellen unsur da Roma-Rum-Romanioİ adını seçer ve kullanırdı. Kuşkusuz Hıristiyan teba Avrupa ile daha Önceden ve yoğun temas ederek nationalisme dünyasına girdi ve iki nationalist çatışmalar da bu unsurlar arasında görüldü. İmparatorluğun son asrında Şemseddin Samî gibi dual (Arnavut-Türk) milliyetçilik yapanlar da görülür.

Osmanlı İmparatorluğu modern dünya ve milliyetçilik karşısında yıkılan son Roma'dır. Bu tip bir imparatorluk bundan sonra olamaz: Bundan sonra Roma ruhu bizi ancak bir arada yaşayabileceğimiz bir ortamı, devletler arasında kontratlarla oluşturabileceğimizi telkin edebilir; bu daha da önemlidir ve buna gayret etmeliyiz.

Osmanlı barışı millet dediğimiz kompartman-lar arasındaki kapalılığa dayanır. Bu toplumun gayrimüslimini çağdaş toplumların azınlığına benzetmek hatadır (zaten ekalliyet azınlık tabiri bize 20. yüzyıl başındaki Jön Türk düşüncesinin getirdiği sapkın bir kavramdır). Çoğunluk-azınlık dichotomie'si (kutuplaşmasını) ödünç alan bu zümre yanlış teşhisle imparatorluğun sorunlarını sözde çözüm için yanlış kanalda ele almışlardır. Millet toplumunda insanları çatışma-yükselme sosyal mobilite eğilimi ve eylemleri kendi kompartmanmdadır. Modern azınlık çoğunlukla çatışır. Oyasa bir Ermeni gencinin ideali Ermeni amira sınıfı üyeliği veya vartabetlik gibi dinî rütbelerdir, roma'nın cİves'i farklı olarak bu toplumda askerhi (yani yönetici sınıf üyeliğidir), her kompartmanın seçkinleri toplan askerî sınıfa mensubtur. Reaya'nın karşısında imtiyaz dine değil, kontrolcü gruba mensub olmaya bağlıdır. Bu imparatorlukta hâkim ulema Türk, Boşnak, Arnavut asıllıdır. Arab asıllı ulema pek açık olmayan sebeplerle Türk ulema ve yandaşlarıyla bağdaşmaz ve o Arab eyaletlerİnede faaldir. Roma imparatorluğu universalizme ve aeternitas (cihanşümullük ve ebediyete) dayanır. Bu iki tersine deyim kullanıldığını biliyoruz. Yoksa Roma Romalılık değildir. Osmanlıyı bırakalım Bizans'da daha XI. asrın alimi Pselhıs; Cicero ile Caesar'ı birbirine karıştırıyordu. IX. asır alimi Photius Latince'den bihaberdi; yine imparator III. Mihael (864 de) Latinceyi Barbar İşkillerin dili sanıyordu. II. Mehmed'in bunlardan daha çok üniversal bir Kayzer olduğuna şüphe yoktur.

Roma imparatorlukları tabî milletlerle, karışmadan bir uyuma cihanşümül bir hakimiyete ve ebedî imparatorluk (civitas aeterna- devlet-i ebed müddet) inancına dayanır. Her dinî kompartmanın sorunlarının nihaî çözücüsü ana otoritedir. Kimse kompartmanın dışında kozmopolit bir bireycilik güdemaz ve dinî otoriteye başkaldırılmaz. Aksi takdirde devletin kolluk kuvvetleri leri tarafından cezalandırılır. Pontius Pilatus'dan İsa'nın vücudunun ortadan

kaldırılmasını talep eden Yahudi Senhedrin Meclisinden sonra adeta 1661 de sahte Mesih Sebatai Zvi'hin katlini talep eden İzmir hahamları tarihi tekerrür ettirdiler. Ama Osmanlı'nın Pilatus'ları Roma'nınkin-den daha akıllıydı. İşi hasbice ve hile-i şeriyye ile atlattılar, muhtemel bir katliamı da önlediler (çünkü Mesih'in taraftarları çoktu ve başka dinlerden heterodox gruplarında onun etrafını almış olduğu anlaşılıyor).

Kompartmanlar arası çatışmaları devlet-i aliyye önler. Kompartmanlar arası geçiş de İstenmez. Osmanlı yeni dünya şartlarına intibak eden ve uluslaşmaya geçişi sağlayan son İmparatorluktur. Yerel kültürleri yok eden koloni imparatorluklarının aksine (İngilizler Hİndî sınıfı, Fransızlar Mağrib Arab medeniyetini yok ettiler) Osmanlı Devleti yerel kültürleri ve küçük hakları da ulus çağına taşıdı.